

О. П. Драчова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Міжнародний фестиваль православного кіно та ЗМІ «Покров» у дискурсі крос-культурного діалогу

Драчова О. П. Міжнародний фестиваль православного кіно та ЗМІ «Покров» у дискурсі крос-культурного діалогу. На прикладі Міжнародного фестивалю православного кіно та ЗМІ «Покров» розглянуто формування та функціонування крос-культурних зв'язків документального кіно з масовою аудиторією.

Ключові слова: *масова культура, елітарна культура, крос-культурний діалог, документальне кіно, візуальний образ.*

Драчева А. П. Международный фестиваль православного кино и СМИ «Покров» в дискурсе кросс-культурного диалога. На примере Международного фестиваля православного кино и СМИ «Покров» рассмотрено формирование и функционирование кросс-культурных связей документального кино с массовой аудиторией.

Ключевые слова: *массовая культура, элитарная культура, кросс-культурный диалог, документальное кино, визуальный образ.*

Dracheva O. The International festival of the ophodox cinema and mass media «Pokrov» in the discourse of the cross-cultural dialogue. Forming and functioning of the cross-cultural connections between the documentary and mass audience are considered on the example of the International festival of the ophodox cinema and mass media.

Keywords: *mass culture, elitist culture, cross-cultural dialogue, documentary, visual image.*

Масова культура часто розглядається як феномен, породжений масовою комунікацією. Телебачення при цьому вважається найпотужнішим засобом формування масової культури. Коло норм і цінностей елітарної культури вище, ніж у культурі масовій. Наприклад, елітарна культура може створювати нову, навмисне ускладнену культурну семантику (метафоричність, асоціативність, алюзії, символізм тощо), може мати особливу культурну мову (код), доступну лише вузькому колу поціновувачів. Згадані характеристики ускладнюють комунікацію представникам інших груп. Тобто елітарна культура є умовно закритим утворенням і формує в сучасному медійному середовищі нові типи зв'язків із масовою аудиторією. Цей феномен потребує особливої уваги дослідників сфери мас-медіа і зумовлює *актуальність* даного дослідження.

Передумови формування масової культури закладені в самій наявності структури суспільства. Хосе Ортега-і-Гассет сформулював відомий підхід до структуризації за ознаками творчої потенції. Така структуризація передбачає поділ суспільства на «творчу еліту», яка, природно, становить меншу частину суспільства, і «масу» — що переважає кількісно. Відповідно виникає протиставлення культури

еліти («елітарної культури») культурі «маси» — («масовій культурі») [5].

Українська дослідниця візуальної культури З. І. Алфьорова доводить, що наприкінці ХХ — початку ХХІ століть «сфера візуального остаточно набуває вигляду трикомпонентної структури «візуальне-віртуальне-медіальне», кожний елемент якого є виразом двох попередніх. Завдяки такій структурі сфера візуального остаточно перетворюється на гетерогенну, живу та гнучку «відкриту систему». Існування такої системи стає об'єктивно можливим лише в режимі крос-культурного діалогу» [2:25].

Концепція крос-культурного діалогу досліджується в основному у культурологічних студіях (Т. Г. Грушевицька, В. Д. Попов, Т. С. Сергєєва), але стосується саме комунікативного феномену, що потребує пильної уваги дослідників цієї сфери. Сутність його полягає в тому, що тенденція до загальної анонімності предмету культури поєднуються одночасно з протилежною — бути уведеним у суспільний контекст. Таким чином комунікація передбачає, з одного боку, саморефлексію митця або групи, а з другого — творення діалогічних за структурою творів. Крос-культурний діалог

дозволяє творцю або певній групі узгодити в діалозі зі спільнотою або іншими авторами вагомий для них смисл [2:30]. Діяльність та комунікація перестала бути тільки масовою або колективною, або індивідуальною — вона поєднує в собі ознаки усіх рівнів. Мультимедіапростір як середовище крос-культурного діалогу виявляє ознаки поліонтологічності, а відтак — зазначений діалог відбувається на різних рівнях реальності. Тобто спостерігається взаємопроникнення різних культур, у тому числі масової та елітарної.

Документальне кіно швидше є предметом еліти — немасової аудиторії, а тому — нетелевізійної. Елітарна аудиторія на перегляд документального кіно збирається в кінотеатрі, оскільки, як стверджував Умберто Еко, «дивитися телевізор і ходити в кіно — це різні речі» [7]. Асимілюючись у телевізійному форматі документальне кіно втрачає свої естетичні риси — філософічність та образну стилістику, спрощуючи механізми творення аудіовізуального тексту. Виробництво авторського документального фільму на сьогодні властиве лише елітарним субкультурним спільнотам, які володіють складною семантикою кінематографічного тексту. Оскільки у масовому прокаті подібна продукція не з'являється (за комерційною невивідністю), каналом комунікації між глядачем і власне документальним кіно є на сьогодні тільки фестиваль.

Отже, мета даної статті — розглянути на прикладі Міжнародного фестивалю православного кіно та ЗМІ «Покров» формування та функціонування крос-культурного діалогу у сучасному комунікативному просторі України.

На сьогоднішній день Православна Церква в Україні починає робити перші кроки якісного інформаційного забезпечення свого життя, у тому числі — шляхом створення власного інформаційного продукту: релігійних друкованих видань, теле- і радіопрограм, веб-сайтів. Проте для повноцінного залучення Церкви в інформаційне середовище необхідна добра воля представників мас-медіа і їхня безпосередня участь у процесі формування образу Церкви. Тож, створення православного кінофестивалю як раз і передбачає шляхи побудування ефективних комунікацій із «зовнішніми» медіа. Вже сам факт фестивалю є потужною подією у комунікативному просторі, що, по-перше, стає прецедентом для творення інших текстів цієї сфери, а по-друге — формує моделі спілкування елітарних субкультурних утворень із зовнішнім

середовищем. Таким чином можна простежити формування крос-культурних зв'язків «елітарного» угруповання із масовою аудиторією.

Засновниками фестивалю виступили Українська Православна Церква та благодійний фонд «Наше майбутнє». Перший фестиваль проходив на території Києво-Печерської Лаври у 2003 році і мав назву *Всеукраїнський фестиваль теле- і радіопрограм «Покров»* (автором виділяються ключові слова назви, що вказують на стратегічну спрямованість та змінюються протягом часу). Тут було представлено більш ніж 180 робіт українських та зарубіжних теле- і радіо журналістів, із яких було відібрано близько 70 для конкурсного показу [4]. Як наголосив на відкритті Блаженніший Митрополит Київський та всієї України Володимир, цілком символічно, що даний інформаційно-просвітницький форум проходить в давніх стінах Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври оскільки «саме тут почав писати церковний літопис та хроніку вітчизняної історії преподобний Нестор Літописець. Ви ж пишете сучасний літопис Православ'я в Україні, тож продовжуйте справу, започатковану преподобним» [4]. Як ми бачимо, ієрархом Православної церкви наголошено на визначному статусі даного заходу на тільки для конфесії, але й для широкого загалу.

На фестивалі були показані не тільки документальні фільми, але й теле- та радіо програми (серед лауреатів, наприклад, було відзначено дитячу щоденну програму «В гостях у Дуняші» виробництва студії «Лествіца», м. Дніпропетровськ). Як було вже зазначено, кіно- та телепродукція різняться не тільки за технічними характеристиками, але й за мистецьким рівнем. Поточна продукція телевізійного ефіру не має тієї естетичної витонченості та художньої образності, якою володіє кінематографічний текст, тому, багато хто з критиків відзначали нерівність представленої на фестивалі продукції. «Телефільми страждають фотографічністю, браком художності та вміння говорити не просто мовою кіно, але мовою мистецтва кіно» [4]. Тож можна стверджувати, що саме на першому заході були відпрацьовані вимоги до якості продукції, залученої до конкурсних показів. Про це свідчить перший призер фестивалю — фільм О. Столярова «Достоевська дівчина» (гран-прі). Зазначену стрічку певним чином можна назвати еталонною для даного фестивалю, тож розглянемо її детальніше.

Документальний фільм «Достоевська дівчина» створений українськими кіновиробниками у 2002 році на кошти гранту Агенції США по міжнародному розвитку. Картина складається на перший погляд із окремих кадрів, знятих у вагонах електрички. Героями стають пересічні люди, які погоджуються розповісти на камеру про свої життєві негаразди. Ми бачимо бродячих музикантів, продавців, подорожуючих, і чуємо про їхнє горе, ті обставини, що певним чином спровокували їх іманентне перебування у цьому потязі. Герої не тільки розповідають, але і плачуть, і співають. Народна пісня лунає і в кадрі й за кадром, складаючи своєрідний лейтмотив стрічки, а мотиви дороги та долі стають концептоутворюючими для її загальної образної структури.

Головною героїнею у фільмі виступає невідома дівчина, якої, як свідчить авторський закадровий текст, «більше немає, залишилися її щоденник, малюнки та вірші». Зазначені «документи» стають своєрідним сценарним ходом і демонструють глядачеві внутрішній світ молодої людини, крізь призму якого сприймаються загальні інтенції демонстрованих документальних кадрів (сценарний хід — це образне вирішення, тобто матеріалізована ідея сценарію, його образ, реалізований різними художніми засобами (через слово, музику, шуми, повтори кадрів тощо); найзмістовнішим на екрані є образ зоровий, який може бути використаний як монтажне вирішення (спосіб стику кадрів, склейки різних змістових частин за допомогою образу, передбаченого сценарним ходом) [6:9]). Не дивлячись на те, що головна героїня є вимислом режисера, «вона зачаровує своєю чистотою, та при «достоевській» витонченості вражає величезною внутрішньою силою. Образ вигаданий, але такі дівчата є. Вони чутливі та безжалісно пропускають крізь себе чужі болі та проблеми. Вони носії іскри Божої і тому є носіями добра» [4].

Ми бачимо, що відібраний як найкращий, фільм першого фестивалю «Покров» не містить яскраво вираженої релігійної риторики. Картина провокує глядача на дослідження внутрішнього світу особистості (як себе самої, так і тієї, що знаходиться поруч — євангельського «ближнього»). Отже, можна зробити висновок, що саме таку авторську інтенційність організатори фестивалю мають за еталон Православного християнського документального кіно.

Починаючи з другого, фестиваль отримує статус міжнародного і змінює місце проведення на київський Будинок кіно. Також можна побачити стратегічну зміну направленості і в назві — «фестиваль православного кіно». При чому ознака «документальне» із назви вилучена. Таким чином, домінантою фестивалю стає так званий кінематографічний код (полісемантичний візуальний образ), символіка змісту якого стає основою для творення діалогічних стосунків сучасної православної культури із масовою аудиторією.

Орієнтація саме на кінематографічну спрямованість підвищує вимоги до конкурсних робіт та спонукає організаторів до створення «Фонду підтримки християнського кіно», який міг би фінансувати виробництво нових православних фільмів, та надавати допомогу молодим кінематографістам. Діяльність такого фонду має змогу скорегувати протиріччя між функціонуванням телевізійного поточного продукту (об'єктом масової культури), що має певну аудиторію і, таким чином, фінансується відповідним каналом комунікації, і документальним фільмом (об'єктом елітарної культури), аудиторія якого значно вужча, і який, не вміщуючись в рамки телеформату, опиняється поза бюджетним фінансуванням.

Незважаючи на те, що домінантним на фестивалі є елітарний фон документальної кінематографії, організатори не викреслюють із фестивального обігу продукцію телеформату, створюючи для неї певні номінації: «найкращому ведучому», «герою (фільму, телепрограми)», «за яскравість та глибину циклу просвітницьких програм» тощо. Таким чином соціокультурні межі поняття «православне кіно» розширюються, але зберігається так звана «еталонна норма» — естетична якість візуального образу. Зазначимо, що вже на третьому фестивалі у 2005 році було відзначено 40 фільмів у трьох різних номінаціях.

З 2006 року на позаконкурсні покази фестивалю залучаються найкращі з точки зору православної культури художні фільми: «Острів» П. Лунгіна, «12» М. Михалкова, «Адмірал» А. Кравчука та ін. Демонстрація зазначених кінокартин на фестивалі «Покров» відбувалась і в якості всеукраїнського прем'єрного показу, що привернуло додаткову увагу світських ЗМІ, суттєво розширило цільову аудиторію православного кіно та розсунуло його тематичні рамки. Не всі з перелічених фільмів містять активну релігійну християнську пози-

цію, але їх об'єднує спільність гуманістичних позицій: «дійсна християнська любов до будь якої людини, якою б вона не була в житті» [8].

У 2009 році фестиваль знову корегує назву (Міжнародний фестиваль православного кіно *та ЗМІ «Покров»*) уводячи до свого контенту загальний обсяг засобів масової інформації. Художні фільми залучаються також і у конкурсну програму і ми бачимо високий естетичний рівень представлених картин (гран-прі 2009 року — фільм «Поп» В. Хотиненка, перша премія — «Цар» П. Лунгіна, обидва — фільми російських кіновиробників). За рахунок цього продовжує витримуватись кінематографічний домінуючий напрямок фестивалю і його взаємодія з цільовою аудиторією.

У номінації «документальне кіно» на VII фестивалі, другу і третю премії отримали українські режисери М. Шадрін («Радість моя») та О. Ільяшенко («Птах осіяний»), що засвідчує високий творчий потенціал національної кінематографічної еліти. Якість демонстрованого продукту продовжують визначати художньо-естетичне та морально-етичне навантаження. Генеральний директор фестивалю, диякон Олександр Акулов, наголошує на тому, що в центрі уваги православного кіно повинні бути життєві історії — трагедії і драми — які є близькими та зрозумілими для світської особи: «якщо вдається авторам фільмів жити зі своїми героями життям простої людини, то вони будуть зрозумілишими і цікавішими для звичайної людини, заради якої знімаються. А сугубо церковні фільми — про священників, про Церкву — складають зараз 30% усіх робіт» [1].

Отже, можна констатувати, що за сім років існування фестиваль із загальноукраїнського заходу перетворився в «кінофорум світового рівня та особливого духовно-морального змісту» [8], завдяки якому успішно реалізується головна місіонерська мета православної конфесії — «змінити тенденцію відношення Церкви до людей, і людей (суспільства в цілому) — до Церкви» [1].

Інтенціональність візуального образу іманентна православній культурі. Ще за часів Візантійської імперії апологети християнства використовували цілу низку термінів, типу: «образ, зображення, наслідування, подоба, дзеркало, символ, алегорія, знак, загадка і т.п.» [3:43]. Мислення ж сучасної людини є залежним від поточних кінематографічних образів, що в аспекті розважально-інформаційної інтенціонально-

сті призводить до виготовлення готових, ustalених форм, так званих «штампів». Але мистецький кінематографічний дискурс виводить сприймаючу свідомість на інший мисленнєвий рівень, якщо ця свідомість є підготовленою до процесу декодування закладених смислів.

Документальне кіно віддзеркалює оточуючу дійсність і провокує глядацьке сприйняття відшукувати у ній інший, сакральний значеннєвий рівень. Організатори Міжнародного фестивалю православного кіно та ЗМІ «Покров» обирають за еталонну саме таку модель спілкування зі своєю аудиторією, що створює прецедент крос-культурного діалогу у сучасному комунікативному просторі України.

Привертаючи увагу масового глядача до складної естетики візуальних кодів документального кіно, православна місія, з одного боку, розширює власні соціокультурні кордони, а з іншого — виводить масову аудиторію на вищий естетичний щабель.

Література

1. VII фестиваль «Покров» — о единстве и согласии // Электронная версия общественно-политического еженедельника «Киевский ТелеграфЪ». — 2009. — № 41 (491). — 9–15 окт. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://telegrafua.com/491/culture/10381/>.
2. Алфьорова З. І. Візуальне мистецтво кінця ХХ — початку ХХІ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора мистецтвознавства : спец. 26.00.01 — «Теорія та історія культури» / Зоя Іванівна Алфьорова. — Х., 2008. — 40 с.
3. Бычков В. В. Малая история византийской эстетики / В. В. Бычков. — К. : Путь к истине, 1991. — 407 с.
4. К итогам первого Всеукраинского фестиваля теле- и радиопрограмм «Покров» / Пресс-служба Украинской Православной Церкви [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.pravoslavue.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=article&id=6806.
5. Ортега-и-Гассет Х. Вибрані твори / Хосе Ортега-и-Гассет. — К. : Основи, 1994. — 420 с.
6. Сценарна майстерність : програма курсу / уклад. Житницький А. З., Борисенко О. І. — Х. : ХДІК, 1998. — 36 с.
7. Эко У. От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст [Электронный ресурс] / У. Эко. — Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/eco/internet.html>.
8. www.pokrovkino.com/history.html.